

НАУКОВІ ФОРУМИ В КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ЦЕНТРІ НАУКОВИХ ГУМАНІТАРНИХ СТУДІЙ

Традиційно початок осені в Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І.Огієнка вирізняється не лише стартом нового навчального року, а й проведенням численних наукових форумів як важливих та органічних складових освітньо-наукового життя вишу з понад столітньою історією.

Знаковим у цьому відношенні стало перебування в університеті 13 вересня 2019 р. директора Інституту історії України НАН України д-ра іст. наук, проф., акад. НАН України і президента Української академії історичних наук *В.Смолія*. Візит ученого, чие ім'я відоме як в Україні, так і за межами нашої держави, був присвячений кільком цілям. По-перше, проведенню науково-методичного семінару з науково-педагогічними працівниками, докторантами, аспірантами і студентами рідного історичного факультету, де він свого часу здобував вищу освіту; по-друге, акцентуванню на важливості й необхідності в умовах зростаючої конкуренції зосередження зусиль щодо поглиблення та забезпечення системного характеру міжнародного дидактичного, наукового співробітництва університету й факультету; по-третє, зацікавленням як голови наглядової ради станом справ в університеті.

Науково-методичний семінар з актуальних теоретико-методологічних проблем історичного минулого України модерував ректор університету д-р іст. наук, проф. С.Копилов. Широке представництво учасників заходу засвідчило особливе зацікавлення у професійному спілкуванні на гострі та злободенні теми, починаючи від необхідності систематичної роботи над оновленням теоретичних, методологічних, фактографічних знань і до написання підручників та навчальних посібників з історії України для вищої й загальноосвітньої школи. Наскрізними темами жвавої дискусії було зацікавлене обговорення питань забезпечення системності, спадковості та послідовності в підготовці фахівців-істориків, організації наукових студій із вітчизняного минулого, надання імпульсу багатоаспектній співпраці Інституту історії України НАНУ та Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, пошуку шляхів конструктивного міжнародного співробітництва й вихід історичної науки на міжнародну арену шляхом опублікування результатів наукових студій у міжнародно визнаних наукометричних виданнях і видавництвах тощо.

У теоретико-методологічному плані *В.Смолій* наголосив на необхідності не тільки й не стільки застосовувати якомога більшу кількість відомих у науці принципів і методів, скільки на важливості глибокого та всебічного знання й розуміння їх дослідницьких можливостей, професійному умінні застосовувати цей потенціал у практиці вивчення конкретних питань історичного минулого. Учений також особливо зауважив, що й до фактичного матеріалу не можна підходити легковажно, оскільки його місце не менш важливе, ніж застосування сучасної методології. Адже бувають такі факти, котрі докорінно змінюють наукові уявлення щодо багатьох сторінок історії, історичних діячів.

Поряд із цим *В.Смолій* надав багато практичних порад для майбутніх істориків. На його думку, щоб бути успішним учителем, викладачем та дослідником потрібно, окрім засвоєння навчальних програм, велику увагу приділяти оволодінню англійською мовою, адже лише тоді можна буде враховувати погляди іноземних дослідників та дискутувати з

ними щодо проблематики своїх студій. Виступ викликав жваве обговорення та запитання від присутніх. Зокрема учасники семінару цікавилися студентськими роками академіка, видавничою діяльністю очолюваного ним інституту, співпрацею науковців з іноземними колегами, сучасним процесом українського націєтворення та проблемами нашої держави.

Наприкінці заходу ректор *С.Копилов* від імені всіх учасників подякував В.Смолюю за виступ, постійну підтримку університету й подаровані вишу понад 100 книг, присвячених різним аспектам історичної науки.

Органічним продовженням науково-методичного семінару стала ***VI Міжнародна наукова конференція «Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі»***, що відбулася 18–21 вересня 2019 р. вже традиційно у стінах університету¹. Співорганізатором форуму виступив Інститут історії України НАН України. Його учасниками стали представники України, Великобританії, Литви, Польщі, Білорусі, Молдови, у тому числі 10 докторів історичних наук, професорів, 20 кандидатів історичних наук, доцентів, старших наукових співробітників, докторанти, аспіранти, наукові співробітники, магістранти. До початку конференції оргкомітет на чолі зі співголовами академіком НАН України В.Смолієм і академіком НАНВО України С.Копиловим видали друком книгу, до якої ввійшли програма й тези доповідей.

Учасники конференції працювали в режимі дев'яти засідань і презентацій, під час яких виголошувалися доповіді, задавалися питання, велися дискусії та презентації українською, англійською, білоруською, литовською, молдавською, польською, російською мовами. Характерною ознакою класичної академічності заходу, як і раніше, стали не тільки розгорнуті відповіді доповідачів на поставлені питання, а й відведення спеціального часу для дискусій наприкінці кожного засідання.

Розпочався форум урочистим засіданням, яке відкрив ректор університету проф. *С.Копилов*. У привітальному слові керівник вишу наголосив на традиційності у проведеному таких міжнародних наукових конференцій, старт яким було дано ще 2009 р. Промовець підкреслив, що серед учасників заходу є вчені, які вже вшосте приїхали до Кам'янець-Подільського. По-перше, тому, що тут збираються суто фахівці, котрі займаються проблематикою історії України й Великого князівства Литовського XIV–XVIII ст.; по-друге, через те, що на кожній конференції для всіх без винятку відкриваються нові сторінки минулого сусідніх народів; по-третє, такі заходи стали потужним майданчиком для нових відкриттів і дискусій, до яких залучаються представники молодших генерацій; по-четверте, завдяки цим форумам щоразу є можливість глибше познайомитися з історико-культурною спадщиною міста та краю. До того ж кожна така конференція крім професійного, конструктивного підходу увиразнювалася своїми особливостями. Ось і цього разу центральною проблемою для обговорення, що й задала тональність дискусіям, стали політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні взаємини у загальноєвропейському вимірі. Завдяки такій постановці до участі в конференції вдалося залучити науковця з Великобританії. З іншого боку, як і в попередні роки, напередодні або відразу ж після закінчення заходу кілька його учасників захищають докторські або кандидатські дисертації.

Від імені директора Інституту історії України НАН України з вітальним словом виступив д-р іст. наук, провід. наук. співроб. *Б.Черкас*. Зі словами привітання також до учасників

¹ Див.: VI Міжнародна наукова конференція «Україна і Велике князівство Литовське в XIV–XVIII ст.: політичні, економічні, міжнаціональні та соціокультурні відносини в загальноєвропейському вимірі», м. Кам'янець-Подільський, 18–21 вересня 2019 р.: Програма та тези доповідей. – К., 2019. – 90 с.

форуму звернулися міський голова Кам'янця-Подільського *М.Сімашкевич*, від білоруської групи науковців – д-р іст. наук із Мінська *В.Воронін*, із числа литовських дослідників – *О.Валенене* з Вільнюса та від молдавської групи – *В.Константинов* із Кишинєва.

Із-поміж доповідей на другому, робочому, засіданні конференції, модератором якого виступив київський дослідник А.Блануца, помітно виділявся виступ *Б.Черкаса* про політичні катаклізми в українських князівствах кінця XIV – початку XV ст. крізь призму продовження протистояння Ягайла та Вітовта. Відштовхуючись від підходу про необхідність урахування практики взаємовідносин у державі та лідерські правлячі династії для кращого розуміння окремих проблемних питань історичного минулого, промовець проілюстрував це на протистоянні Кейстута й Вітовта з Ягайлом і його братами. Їх причинами, на переконання доповідача, був розподіл влади між Ольгердом і Кейстутом. Якщо до 1362 р. існувала певна рівновага, то після Синьоводської битви та розгрому в ній ординців, і внаслідок просування Ольгерда українськими землями реальна сила збільшилася на його користь. Вітовт очолював державу, натомість Ягайло зберігав за собою титул великого князя і права на державу як таку. Тоді ж Скиргайло (а в реальності сам Ягайло) контролював велику частину її території – українські князівства. Зі смертю Скиргайла ситуація змінилася на користь Вітовта.

На третьому засіданні, де модератором був канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН України Д.Ващук, особливий інтерес викликали дві доповіді. Зокрема *В.Воронін*, розкриваючи боротьбу Великого князівства Литовського за державний суверенітет у 1520-х рр., підкреслив, що відновлення особистої унії ВКЛ із Коронаю Польською в 1501 р., по-перше, повернуло ситуацію часів Казимира Ягеллончика; по-друге, зв'язало ці дві держави на чолі з одним монархом майже безперервно до Люблінської унії 1569 р.; по-третє, засвідчило, що наявність одного монарха стала чи не найважливішою умовою інтеграції обох держав, котра впродовж першої половини XVI ст. набирала обертів. Водночас доповідач відзначив, що в той період Велике князівство Литовське завершило тривалу війну з Москвою, у зв'язку з чим на перший план виступили прихильники суверенітету. Важливо й те, що білоруський історик пов'язав прагнення цієї партії та її лідера А.Гаштольда до зміцнення державного суверенітету з його роллю натхненника створення «Хроніки Великого князівства Литовського і Жемойтського», покликаної ідейно обґрунтувати давність ВКЛ, а також із запровадженням I Литовського статуту – систематизованого зводу законів, що підкреслював самостійність цієї держави. На основі викладених фактів дослідник зробив висновок, що особиста унія між Литвою й Коронаю зовсім не означала злиття їх в одне державне ціле. Доповідь *А.Блануци* мала підкреслено джерелознавчий характер, оскільки будувалася на характеристиці інструкції великого князя литовського й короля польського Сигізмунда II Августа послам на вальний сейм Речі Посполитої 1572 р.

Не менш цікавими та змістовними були доповіді історика з Чернівців *А.Федорука* й *Р.Івашка* зі Львова. Перший із них розкрив роль О.Чарторийського в битві при гирлі Норови в липні 1447 р., а другий дав характеристику єпископату Львівської митрополії у воєнних конфліктах першої третини XV ст.

Під час четвертого засідання (модератор *В.Воронін*) було заслухано кілька доповідей. Зокрема виступ *О.Валенене* (Інститут історії Литви АН Литви) присвячувався осмисленню просторових, комунікативних і функціональних зв'язків Нижнього замку і Старого міста Вільнюса та досліджень останніх років про міську просторову, соціальну й етнічну структуру, котрі проливають світло на час виникнення Старого міста. *Д.Ващук* (Інститут історії України НАН України) зупинився на характеристиці виявлених

ним досі невідомих списків та інтерпретації привілеїв князів Юрія й Олександра Коріатовичів Кам'янцю-Подільському. Історик підкреслив, що незважаючи на давність, зміст окремих положень привілею відігравав надзвичайно важливу роль щодо розмежування земельних володінь навколо міста впродовж декількох століть. Примітно, що цей юридичний акт використовувався у судових процесах щодо земельних розмежувань у Кам'янці-Подільському навіть після захоплення Поділля Російською імперією, а в доповіді Подільської казенної палати від 28 березня 1821 р. привілей було визнано «істинним і несумнівним». Продовжили кам'янецьку тематику представники Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. *П.Болтанюк* зробив детальний теоретичний огляд міських і замкових укріплень міста за литовської доби, а *І.Старенький* та *Є.Левінзон* охарактеризували приватне житло другої половини XIII – початку XV ст. за результатами археологічних досліджень останніх років.

Зацікавлена дискусія розгорнулася на п'ятому засіданні (модератор Б.Черкас), доповідачами на якому були В.Астрейка з Мінська, кияни А.Гурбик і С.Блашук, а також Л.Жеребцова з Дніпра. Зокрема *В.Астрейка* зупинилася на діалектних і зональних відмінностях діалектної білоруської мови, зумовлених екстра- та інтралінгвістичними чинниками й обставинами, що приводили їх у дію. Дослідниця обґрунтувала тезу про вплив інтенсифікації господарських, політичних, міграційних процесів відповідних регіонів Білорусії та України у XIV ст. на формування і становлення західної діалектної зони у плані ареальної структури й системних відмінностей. Глибоким аналітичним підходом вирізнялася доповідь канд. іст. наук, провід. наук. співроб. Інституту історії України НАН України *А.Гурбика* про копні суди. На конкретних нормах звичаєвого права та фактах громадського життя у Великому князівстві Литовському історик показав їх свідомісні, фактологічні, регіональні аспекти. Підкреслив позадержавний, традиційний характер і порубіжну специфіку. Наголосив на зростанні ролі доменіального судочинства та поступовій кодифікації зазначених норм і традицій у Литовських статутах.

У ході шостого засідання (модератор В.Степанков) свої доповіді виголосили *О.Господаренко* з Миколаєва («До проблеми існування замку Ілліче в середині XV ст.»), *Є.Черненко* із Кишинєва («Посольська служба Молдавського князівства і Польсько-Литовська держава в XVI ст.»), *В.Атаманенко* з Острога («Князі Острозькі та церковне життя в XVI – на початку XVII ст.»), *В.Константинов* із Кишинєва («Битва при Оринині в 1618 р. і її значення для Молдавської держави»), *П.Кулаковський* з Острога («Наплив шляхти Великого князівства Литовського на Чернігово-Сіверщину в 1618–1648 рр.»). Зокрема *В.Атаманенко* зосередив увагу на загальнодержавному, а не лише місцевому, тобто урядовому чи патронатному, рівні підтримки церковної діяльності з боку князів Острозьких у XVI – на початку XVII ст., що свідчило як про пов'язаність церкви з потужними князівськими родинами, так і про перетворення їх із патронів на заступників церкви як регіону, так і, можливо, у всій державі. Окрім аналізу причин напливу шляхти Великого князівства Литовського на Чернігово-Сіверщину, *П.Кулаковський* проаналізував сам цей процес і виділив чотири страти: а) економічна еліта; б) земські урядники; в) рядові шляхтичі, ланові козаки, дрібні власники; г) клієнти місцевих маґнатських родин, яких об'єднували заслуги перед державою у війнах із Московщиною.

Підвищеним інтересом до доповідей і їх обговорення вирізнялося сьоме робоче засідання конференції, яке модерував В.Константинов. Першим тут зробив доповідь *О.Турчин* – молодий дослідник з Оксфорда (Великобританія) з українським корінням. Її темою стало військове фінансування в польсько-литовському протистоянні 1655–1660 рр. Білоруські

історики *І.Кітурка* (Гродно) та *О.Довнар* (Мінськ) зупинилися на, відповідно, аналізі функціонування державної митної служби Великого князівства Литовського у другій половині XVIII ст. й характеристиці міських станів і витрат у Могилеві Ольшанського повіту в тому ж столітті. Завершила засідання доповідь завідувача кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка проф. *А.Філінюка*, який розкрив потребу й необхідність сучасного осмислення проблеми поділів та остаточної руйнації державності Речі Посполитої, роль у цьому Російської імперії.

Центральною на восьмому засіданні (модератор П.Кулаковський) стала доповідь завідувача кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка проф. *В.Степанкова*, який зупинився на дискусійних і нез'ясованих проблемах Лоевської битви 31 липня 1649 р. *О.Юга* охарактеризував обставини, мотиви, особливості та зміст прийняття Я.Радзивіллою у 1655 р. шведської протекції крізь призму оцінок сучасників. *В.Газін* усебічно розкрив гадацькі перспективи для козацької України в 1658–1659 рр. Аналізом листування між гетьманом І.Самойловичем і литовськими високопосадовцями щодо підготовки кампанії 1678 р. поділилася *Г.Яценюк* із Чернівців.

Робота конференції завершилася підсумковим засіданням після презентації нових наукових видань Інституту історії України НАНУ, на якому учасники узагальнили результати, підкреслили високопрофесійну, ділову атмосферу форуму та ухвалили рекомендації щодо спільних зусиль з об'єктивного, неупередженого дослідження й висвітлення історичного минулого, розширення хронологічних рамок майбутніх зібрань, активнішого залучення до наукової роботи молодих істориків. Для учасників конференції було організовано екскурсії, у ході яких вони ознайомилися з історичними та археологічними пам'ятками Старого міста, експозиціями Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, відвідали Кармалюкову гору та літописну Бакоту.

17 вересня 2019 р. у приміщенні Ратуші відбувся **круглий стіл на тему «Початок Другої світової війни та її наслідки для радянської України»**. Його співорганізаторами, окрім університету, стали Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник та міська організація НСКУ. Учасники заслухали низку цікавих і змістовних доповідей. Зокрема д-р іст. наук, проф. *Л.Баженов* охарактеризував монографічні видання професора Вінницького державного педуніверситету С.Гальчака, присвячені подіям війни на території Поділля. Д-р іст. наук, проф. *А.Філінюк* порушив питання про участь українців у Другій світовій війні в контексті гібридної війни Росії проти України та імперського сталінсько-брежнєвсько-путінського міфу. Наступні доповідачі розкрили різні сторони воєнних подій. Зокрема доц. *С.Олійник* свій виступ присвятив процесам, пов'язаним із виборами на західноукраїнських землях до Народних зборів, які відбулися 22 жовтня 1939 р. У доповіді аспіранта *Ю.Клімчука* йшлося про участь українських емігрантів у французькому русі Опору на початковому етапі Другої світової війни. Краєзнавці *М.Ющенко* та *Д.Кондратюк* охарактеризували надійність функціонування Кам'янець-Подільського укріпрайону крізь призму воєнних реалій. Доц. *В.Нестеренко* акцентував увагу на тому, як реалії Другої світової війни було відображено на шпальтах тогочасної подільської преси.

Деякі виступи присвячувалися подіям, пов'язаним із вигнанням із нашого краю німецьких загарбників. Зокрема проф. *Ю.Хоптяр* розповів про воєнні дії на території Ярмолинеччини. Темою доповіді доц. *В.Стецюка* було налагодження авіаційного «моста» над Кам'янцем, коли німецька транспортна авіація у березні – квітні 1944 р. здійснювала постачання 1-ї танкової армії. Краєзнавець *А.Роздобудько*

окреслив особливості Проскурівсько-Чернівецької наступальної операції, а наук. співроб. НІАЗ «Кам'янець» канд. іст. наук *В.Пагор* розповів про руйнування житлової й адміністративної забудови Кам'янця-Подільського в 1944 р.

7–8 жовтня 2019 р. пройшла **V Міжнародна науково-практична конференція «Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків»**, присвячена 100-річчю кам'янецької доби Директорії УНР. Учасники цього форуму перед його відкриттям отримали матеріали конференції, де на 244 с. уміщено близько 60 статей². Загалом виявили бажання взяти участь у заході до 100 краєзнавців з України, Польщі, Білорусі, Молдови, Швеції. На відкритті з вітальним словом виступив проректор із наукової роботи університету д-р фіз.-мат. наук, проф. *І.Конет*. Вітання від міського голови виголосив його заступник *В.Сукач*. Із вітальною промовою до учасників форуму звернувся директор Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника *О.Заремба*. Саме завдяки його зусиллям удалося оперативно видати матеріали конференції. Він наголосив на багатолітній і багатогранній співпраці музею та університету на ниві організації численних археологічних досліджень, проведенні наукових конференцій. Але оскільки активізація археологічних експедицій щоразу відкриває нові сторінки кам'янецької старовини, зростає потреба й необхідність її поглиблювати.

На пленарному засіданні директорка департаменту гуманітарної політики виконавчого комітету міськради *О.Кузема* виголосила доповідь про співпрацю Кам'янця-Подільського з містами-партнерами з країн Європейського Союзу. У цьому ж контексті було побудована доповідь д-ра іст. наук, проф., завідувача кафедри історії України університету *А.Філіюка*, який розповів про місто над Смотричем як про осередок міжнародного наукового туризму України на сучасному етапі. Д-р іст. наук, доц. кафедри давньої та нової історії України Київського національного університету ім. Т.Шевченка *А.Чуткий* на основі особових справ студентів Київського комерційного інституту дослідив персоналії окремих представників керівництва Подільського земляцтва. Д-р іст. наук, проф. Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, голова Хмельницької обласної організації НСКУ *Л.Баженов*, а також генеральний директор Комітету виборців України *О.Кошель* проаналізували подвижницьку діяльність у 1904–1908 рр. у Кам'янці-Подільському єпископа Подільської єпархії Парфенія (Левицького) у справі перекладу українською мовою та видання Чотириєвангелія, упровадження української мови у заклади духовної освіти та українізації церкви в Україні. Д-р іст. наук, проф. кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка *О.Завальнюк* у своєму виступі показав агентурні відомості УНР про життя Кам'янця-Подільського на початковому етапі існування радянської держави, із середини листопада 1920 – до листопада 1921 рр., зокрема щодо змін у політичному, економічному, культурному становищі міської громади. Канд. іст. наук *С.Єсюнін* (Хмельницький) повідав про нереалізований і практично досі невідомий проект 1940 р. будівництва корпусу Кам'янець-Подільського педінституту. Наук. співроб. Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України канд. іст. наук *М.Михайлюк* проаналізувала події кінця серпня 1941 р. під Кам'янцем-Подільським, коли тут було страчено євреїв, депортованих з Угорщини. Історикиня зацентувала увагу на проблемі підрахунку жертв «серпневої акції», залученні євреїв Кам'янецького гетто до медичних експериментів окупантів, використання їх на примусових роботах. Докторка гуманістичних наук з історії *Б.Янушкевич*

² Див.: Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків: Мат. V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 7–8 жовтня 2019 р. – Кам'янець-Подільський, 2019. – 244 с.

(Жешув) зробила історіографічний екскурс сучасної польської літератури, в якій висвітлено чимало аспектів життя польської громади Кам'янця-Подільського.

На секційних засіданнях присутні заслухали доповіді канд. іст. наук, наук. співроб. Інституту археології НАН України *О.Дяченка* («Трипільське населення Середнього Подністров'я в контексті демографічних, економічних і соціальних трансформацій між Карпатами та Дніпром у V–IV тис. до н.е.»), канд. іст. наук, провід. наук. співроб. Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника *І.Старенького* («Нумізматичні знахідки з археологічних досліджень на території Кам'янця-Подільського у 2017–2018 рр.»), краєзнавця з Вінниччини *В.Мороза* («Битва на Синій Воді: ще одна версія»), д-ра іст. наук, доц. кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету ім. І.Огієнка, голови міської організації НСКУ *О.Комарницького* («Забезпечення студентів Кам'янець-Подільського інституту народної освіти харчуванням у 1920-ті рр.») тощо.

18 жовтня 2019 р. на базі Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника відбулася **IX Міжнародна науково-практична конференція «Археологія і фортифікація України»** за участю дослідників і краєзнавців із Польщі, Австрії, Молдови, а також України (Київ, Львів, Суми, Тернопіль, Чернігів, Чернівці, Хмельницький, Переяслав-Хмельницький, Чигирин, Умань, Кам'янка, Галич, Белз, Борщів, Хотин, Меджибіж, Кам'янець-Подільський). Її співorganizатором виступив Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка. У програмі заходу було заявлено 51 доповідь (головним чином фахівців-археологів).

Робочу частину першого пленарного засідання відкрила спільна доповідь докторки габлітованої, професорки Інституту археології та етнографії з Польщі *І.Собковьяк-Табаки*, канд. іст. наук, наук. співроб. Інституту археології НАН України *О.Дяченка* та ще трьох місцевих науковців, в якій підбивалися попередні підсумки археологічних розкопок у 2019 р. на трипільському поселенні Кам'янця-Подільського в урочищі Татариськи. Наук. співроб. Інституту археології НАН України *Д.Черновол*, аспірант цього ж інституту *Д.Желага*, уманський студент *В.Поміркований* поінформували учасників заходу про дослідження в 2019 р. в місті над Смотричем ливарної майстерні трипільської культури. Наук. співроб. Державного історико-архітектурного заповідника м. Белз *М.Ющенко*, доц. Національного університету «Львівська політехніка» *В.Петрик*, архітектор із Відня (Австрія) *Т.Піняжко* охарактеризували історію передмостового укріплення на р. Дністер біля с. Розвадів та м. Миколаїв, що існувало в період входження Галичини до складу Австро-Угорщини. Доповідачі висвітлили етапи еволюції передмостового укріплення за період із 1854 по 1914 рр., проілюстрували опис комплексу фортифікаційних споруд чотирьох послідовних проектів, один з яких не було реалізовано. Завідувач сектору археології ДІКЗ «Межибіж» *В.Ветров* оприлюднив попередні результати дослідження нового стратифікованого місцезнаходження пам'яток нижнього палеоліту у верхів'ях Південного Бугу. Канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту археології НАН України *Л.Виногородська*, завідувач сектору «Музей старожитностей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника *П.Болтанюк* поділилися результатами археологічних досліджень двору Старого замку Кам'янця-Подільського у 2018–2019 рр. Низку змістовних виступів було заслухано на секційних засіданнях. За результатами конференції видано збірник матеріалів³.

³ Див.: Археологія & Фортифікація України: Зб. мат. IX Міжнар. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський, 2019. – 260 с.